

**ПОСТСТРУКТУРАЛІСТСЬКА СТРАТЕГІЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО СИНТЕЗУ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ
П.БУРДЬЄ ЯК СПРОБА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ІНТЕГРАТИВНИХ ЗАСАД
СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ**

У статті дається критична оцінка спроби категоріального синтезу, запропонованого сучасним французьким соціологом П.Бурдьє. На прикладі розгляду центральних понять його соціологічної концепції – габітусу та стратегій поведінки виявляються суперечності та протиріччя концептуального апарату французького соціолога.

Ключові слова: категоріальний синтез, габітус, стратегії поведінки.

Актуальність дослідження. Сучасна соціологія все частіше відмовляється від оперування образом суспільства як сталого, цілісного і завершеного утворення, зосереджуючи свою увагу не стільки на структурних вимірах досліджуваного об'єкту, як принципово дотримуючись позиції щодо розгляду суспільства як такого, що знаходиться в процесі постійного становлення, оновлення і змін. У зв'язку із цим для соціологічної теорії постають нові завдання, пов'язані не в останню чергу із спробами подолання традиційного підходу до вивчення суспільства і вироблення більш адекватних засобів для його опису і пояснення. Одним із таких важливих завдань стає робота соціологів у напрямку розробки і оновлення категоріального апарату соціології, за допомогою якого виявляється можливим описання зазначених змін. Робота сучасних соціологів над вдосконаленням категоріального апарату йде пліч-о-пліч із ще одним провідним напрямком розвитку сучасної соціологічної теорії – теоретичним синтезом.

Тенденція синтезу в сучасній соціологічній теорії, витоки якої сягають 60-х років, продовжує розвиватися і стає пануючою у наш час. Однак, чим сильніше синтезуючі прагнення відомих теоретиків, тим більше проблем і питань викликають їх концепції. Очікувана єдність поглядів поки залишається недосяжною. Синтези, що пропонуються, так само відрізняються один від одного, як і часткові конкуруючі теорії. Парадоксально, однак прихильники єдності самі не є одноставними. Погоджуючись з приводу структурного й діяльнісного поглядів на соціальний світ і необхідності подолання протиріч, що виникають при виборі холистичної або індивідуалістичної перспектив, вони мають дуже мало згоди відносно до того, яким чином можна поєднати ці погляди на суспільство. Проблема пріоритету того чи іншого боку переноситься в іншу площину – площину пріоритетного напрямку для синтезу.

Сучасні спроби синтезу, на думку відомого американського теоретика Дж. Рітцера, більш „органічні і чітко визначені” [7, 24.]. Серед сучасних концепцій, що пропонують синтез такого роду можна відзначити теорію структурації Е.Гіденса, теорію „соціальних систем” Н.Лумана, теорію „соціальних акторів” А.Турена, теорію „соціального становлення” П.Штомпки, теорію „подвійної морфогенези” М.Арчер, теорію „соціальної практики” П.Бурдьє тощо. Перелік назв концепцій сучасного теоретичного синтезу в соціології вказує на те, що сьогодні ми можемо говорити не про один „великий” синтез, а про іноді навіть важко перелічувані „синтези”.

Спроби подолання різниць у підходах, що виникають в наслідок невідповідності концептуальних систем, породжують необхідність переосмислення ключових понять: дія, структура, система тощо. Це формує особливий підхід до синтезування в соціологічній теорії, який можна позначити як категоріальний (концептуальний) синтез, характерною рисою якого стає пошук понять-операторів, за допомогою яких намагаються подолати різноманіття концептуальних дуалістичних співвідношень. Спроби реалізації такого типу теоретичного синтезу були здійснені у працях П.Бурдьє, Н.Еліаса, І.Гофмана, Е.Гіденса, З.Баумана тощо.

Найбільш яскравим представником нового теоретичного синтезу к цьому напрямку можна вважати П.Бурдьє, який пов'язував прогрес соціологічної теорії із комплексним підходом до розуміння соціальної дії, що й передбачало подолання протиставлення структури та індивідуальної дії. Для осмислення такого складного характеру соціальної дії соціолог вводить цілу низку нових понять. Серед них – культурний капітал (*cultural capital*), габітус (*habitus*), різноманітні сфери діяльності або поля (*distinctive fields*). Тож **метою** даної статті є критичне осмислення спроби категоріального синтезу, представленого в концепції П.Бурдьє.

Центральним поняттям його категоріального синтезу стає поняття габітус, яке, на думку Бурдьє дає можливість розуміння соціальної реальності з позицій усвідомлення практичних соціальних відносин. Саме за допомогою габітусу, як універсального оператора людської діяльності, стає

можливим, на думку Бурдьє, подолання традиційного протиставлення структури та діяльності. Габітус, що виступає одночасно і структурою і структуруючим механізмом, дозволяє розглянути соціальні практики як основи постійного процесу відтворення суспільства, акцентуючи увагу на процесуальності соціального життя, часовому вимірі соціальних процесів.

Цінність поняття «габітус», на думку Бурдьє, полягає першочергово в тому, що воно створене з метою подолання «хибних проблем і хибних рішень». Цими «хибними проблемами», на його думку, є передусім класична альтернатива «індивід - суспільство» та суміжні з нею: «свобода - детермінізм», «обумовленість - творчість», «структура - дія» тощо. Абсолютизація того чи іншого полюсу зазначених опозицій призводить, на думку Бурдьє, до «хибних рішень», які отримують своє відображення в односторонніх підходах до аналізу соціальної реальності. «Габітус містить в собі вирішення парадоксів об'єктивного змісту без суб'єктивних намірів: він суть основа всіх тих послідовних "прийомів", які організовані об'єктивно як стратегії, а не є результатом реалізації стратегічного наміру. Це означає, що ці "прийоми" сприймаються лише як одна з реалізацій множини можливих стратегій» [2, 120].

Однак, чи дійсно можна подолати зазначені антиномії за допомогою поняття габітусу? На думку американського соціолога Дж.Александера, габітус не лише не спроможний стати основою для макро-мікро синтезу в соціології, але повертає соціологічну теорію на тупиковий шлях детермінізму та редукаціонізму. «Теорія практики [Бурдьє] є ніщо інше, як теорія детермінації практики, і теоретичне призначення габітусу показати, як і чому це відбувається» [1, 140].

Проблеми з поняттям габітусу полягають вже в самому його визначенні, як «диспозицій, що виступають продуктом економічних та соціальних процесів і можуть бути зведені до цих зовнішніх умов» [4, 50]. Габітус представлений як неусвідомлювана мотивуюча структура, що формується на ранніх стадіях сімейного життя. Структура, яка, з одного боку, структурує людську діяльність, а з іншого - виявляється структурованою соціальними відносинами, минулим досвідом агента.

Однак, найбільша проблема і слабкість соціологічної концепції Бурдьє, на думку Александера, пов'язана із тим, що цінності та ідеали, як і сама сфера культури, не отримують відносної автономії від матеріальної сфери. Згідно з Бурдьє, в процесі соціалізації засвоюються цінності, які виступають відображенням ієрархічної структури матеріального життя. Іншими словами, позиція родини в соціальному просторі, впливає на формування ціннісних орієнтацій та ідеалів дитини. Роль, яка при цьому відводиться габітусові, - щось на зразок трансформації структурних кодів у тілесні схеми (інкорпорація) та втілення їх у практичних діях. Габітус при цьому відіграє роль певного несвідомого механізму, який перетворює зовнішні структурні обмеження у «дію-без-примусу», тобто дію, обмеженість якої не усвідомлюється актором, але ця обмеженість існує, оскільки габітус не лише структуруюча практики структура, але й в той же час структура структурована. Замість того, щоб надавати більше свободи суб'єктові дії, габітус призначений виконувати функцію неусвідомлюваного обмеження практик.

Агенти мають право вибору, але цей вибір знаходиться у межах структурних обмежень, і завдяки неусвідомлюваним діям габітусу, як посередника між структурою та практикою, цей вибір здається невимушеним. Так, наприклад, у своїх емпіричних дослідженнях Бурдьє доходить висновку про те, що представники соціальних верств населення, чий життя спрямоване на зведення кінців із кінцями (тобто, ті, хто займає нижчі щаблі структурованого соціального простору), оцінюють все в термінах утилітарної значущості, необхідності. Вони схильні цінувати реалістичне мистецтво. На відміну від них, ті, хто мають більше вільного часу і не відчують економічної залежності, чия праця не спрямована на задоволення негайних потреб, виявляються більш відкритими до абстрактного мистецтва. Під впливом габітусу, а по суті зовнішніх матеріальних структур, формуються практичні судження, естетичні смаки, етичні цінності. Навіть вибір дружніх стосунків, дії симпатії та солідарності стають залежними від зовнішніх умов соціалізації. Отже, все, що привносить габітус до схематичного детермінізму, за який Бурдьє критикує структуралізм, це лише неусвідомлюваність цього зовнішнього тиску: структура розглядається не просто як набір певних обмежень, але як простір для вибору.

Якщо слідувати далі програмі Бурдьє, необхідно досліджувати не суб'єктивні уявлення агентів, а реальні політично-економічні причини, що спрямовують людську поведінку. Отже, в результаті ми маємо не спробу поєднання суб'єктивістської та об'єктивістської соціології, а концепцію, метою якої стає більшою мірою елімінація ознак будь-якої суб'єктивності, ніж підкреслення її важливості. «Лише конструюючи об'єктивні структури (криві цін, можливості отримання вищої освіти, закони шлюбного ринку тощо), можна дати відповідь на питання про механізми, за допомогою яких відбуваються відносини між структурами та практиками, або уявленнями, які супроводжують їх, на протигагу теоріям, які намагаються знайти детермінуючі причини практик у "мисленевих об'єктах, "розумі" або "мотивах" [5, 21].

Ще більше проблем і питань виникає, коли ми звертаємося до процесу формування габітусу. Саме його визначення як «структуруючої структури», що є результатом інтеріоризації зовнішніх умов практик, вимагає звернутися і більш детально розглянути сам процес інтеріоризації. На жаль, Бурдьє не надає належної уваги розгляду цього процесу, а тому певним чином обмежує свою соціологічну концепцію. Отже, габітус виступає як перенесена в середину свідомості людини зовнішня структура міжособистісних відносин. Таким чином, габітус виступає тією ланкою, яка покликана поєднати зовнішні умови існування людини з її практичною діяльністю, дати відповідь на питання про

співвідношення соціального та індивідуального, а отже, з'ясувати як стає можливим соціальний порядок, коли кожна особа має власні інтереси. Наскільки він здатний виконати таку відповідальну роль? Формування габітусу - інтеріоризація - засвоєння індивідом соціальних норм, цінностей, установок, уявлень, стереотипів і т.д. відбувається завжди в процесі активного відношення індивіда до світу. Ця активна діяльність являється як відношення до оточуючого світу (продуктивна, трудова діяльність) і як відношення із іншими людьми (комунікативна діяльність). Таким чином, процес формування габітусу характеризується активною, практичною, діяльністю спрямованістю суб'єкта до оточуючого середовища - об'єкта пізнання. Бурдьє обмежується лише визнанням інтеріоризації як засвоєнням зовнішніх умов практик. Оскільки це засвоєння відбувається всередині структурованого соціального простору, то сформований в результаті такої інтеріоризації габітус, буде відповідати умовам формування, а отже, буде найкращим чином пристосований до тієї позиції, яку індивід займає у соціально-ієрархізованому просторі. Саме так, на думку Бурдьє, виявляє себе соціальна обумовленість людської свідомості.

Ще складніші проблеми та нестыковки виникають в соціологічній концепції Бурдьє із введенням ним поняття "стратегія поведінки". Це поняття, вступаючи у протиріччя із соціологічним редукаціонізмом, дає дещо інше уявлення про соціальний світ, ніж концепція габітусу.

Критикуючи структуралізм за зосередження уваги головним чином на об'єктивних структурах та ігнорування процесів соціального конструювання, в ході яких люди розуміють, думають, конструюють структури і лише потім діють на основі цього, Бурдьє зазначає: «Я хотів ввести знову в певному сенсі агентів, яких Леві-Строс і структуралісти, особливо Альтюссер, намагалися знищити, зробивши з них прості епіфеномени структури» [3, 21]. Мова йде саме про агентів, а не про суб'єктів. Агент розглядається як істота, що діє, а дія - це не просто виконання правила, підпорядкування правилу. Замінивши поняття «правило», яке виступає центральним в структуралізмі Леві-Строса на поняття «стратегія», Бурдьє намагається звільнити агентів від примусовості структур: «Соціальні агенти ... не є більш автоматами, налагодженими, як годинники, відповідно до законів механіки, про які вони не знають» [3, 21].

Поняття стратегії в концепції Бурдьє стає інструментом розриву з об'єктивістською точкою зору і з дією без агента, як це пропонується структуралізмом. Для нього стратегія виступає результатом певної соціальної гри, яка засвоюється з дитинства шляхом участі у соціальній діяльності. Вона завжди відповідає об'єктивній ситуації, незважаючи на те, що вона не є ані продуктом свідомого спрямування на мету, ні продуктом механічної детермінації будь-якими причинами. (Поведінка може бути орієнтована на мету, при цьому не будучи свідомо спрямованою до неї). Стратегія має всі характеристики раціональної дії, але не розсуд лежить в її основі. Це, в певному сенсі, є поверненням до поняття «несвідомого» у К.Леві-Строса, але на відміну від нього механізми, які породжують стратегії кожного окремого індивіда не є однаковими для всіх людей, хоча залежать від умов, що є результатом досвіду кожної конкретної особи. Таким чином, вони змінюються в залежності від місця та часу. Це дає можливість агентам постійно адаптуватися до нескінченно різноманітних ситуацій, які ніколи не бувають ідентичними.

Бурдьє не відмовляється від поняття "правило", але намагається його уточнити. Щоб зрозуміти різницю між правилом і стратегією, Бурдьє наводить різні приклади, здебільшого пов'язані з етнологічними дослідженнями. Перш за все необхідно розрізнити правило і закономірність. Соціальна дійсність - місце дії закономірностей, події тут відбуваються регулярним чином. Але якщо, наприклад, багаті прямі нащадки регулярно беруть шлюби із молодшими дочками багатих родин, це ще не означає, що для багатих нащадків є правилом одружуватись на багатих молодших. Таким чином, Бурдьє виступає проти тих етнологів, які намагаються описувати соціальний світ так, нібито для пояснення соціальної практики необхідно і достатньо сформулювати експліцитне правило, за яким ці практики виробляються. Це змушує Бурдьє вважати, що людина здебільшого діє не відповідно до правила, але в залежності від ситуації. Саме тому Бурдьє вважає, що дії людини в конкретній ситуації підлегли скоріше певному «почуттю гри», ніж правилу.

Отже, альтернативою правилу (як чомусь зовнішньому і примусовому по відношенню до дії), за Бурдьє, стає габітус, а стратегічна поведінка, побудована на основі раціонального розрахунку. Коли він розглядає соціальну дію з точки зору габітусу, акцент робиться на символічній мотивації та цілепокладанні. Коли ж він зосереджується на дії як стратегії, відбувається перехід від розгляду дії як комунікації до простого обміну: "Кожен обмін має в собі більш або менш прихований виклик, і логіка виклика-відповіді стає схемою будь-якого акта комунікації" [4, 14]. З точки зору підходу, запропонованого в концепції стратегічної дії, виникнення волюнтаризму, як відносної автономності діючого суб'єкта від колективного примусу, пояснюється не як в теорії габітусу під впливом особистісного досвіду, але як реальна неможливість передбачити наслідки дії. Тобто волюнтаризм розглядається як неусвідомлювання наслідків дії, а звідси і виникає відсутність можливості раціонального розрахунку. "У відносній передбачуваності-непередбачуваності можливого наслідку дії, агенти шукають нагоди, щоб примусити свої стратегії працювати" [4, 15]. Ефективні дії, як і успішна війна, на думку Бурдьє, повинні мати елемент непередбачуваності. Отже, волюнтаризм редукується до непередбачуваності. Для Бурдьє, навіть найтрадиційніші селяни грають в життя, як на ринку.

Незважаючи на постійне наголошення практичної, неусвідомлюваної, інкорпорованої природи соціальної дії, у понятті стратегії ігноруються всі ці визначення, на відміну від підходу до аналізу дії, запропонованому в концепції габітусу. Розкриваючи поняття "стратегії поведінки", Бурдьє постійно використовує терміни, що наголошують на інтенціональності та раціональності соціальної дії, особливо часто у нього можна зустріти таку характеристику дії, як "калькулятивність".

Уявлення Бурдьє про стратегії поведінки, як можна побачити, вступають у протиріччя із соціологічним детермінізмом, вимальовують іншу картину соціальної реальності, ніж концепція габітусу: актори діють, виходячи з власних егоїстичних потреб. Незважаючи на те, що стратегії неусвідомлені і визначені габітусом, вони передбачають точний розрахунок і раціональні моменти з боку акторів, тобто дії, що прямо не залежать від впливу соціальних структур.

Звідси слідує, що концепти габітусу і стратегії поведінки створюють два підходи до аналізу дійсності, які виявляються дещо не узгодженими у теоретичному плані. Існує теоретичне протиріччя між двома різними версіями теорії практичної дії Бурдьє. Перша акцентує увагу на нераціональному, об'єктивно сконструйованому габітусові, інша - на раціональній мотивації дії, яка має об'єктивну мету. Бурдьє не спроможний розв'язати це протиріччя, оскільки в цьому разі, він повинен був би стати на позицію однієї із сторін, а, отже, визнати несинтетичною власну соціологічну концепцію.

Дж.Александр називає соціальну дію, як вона представлена у Бурдьє "теоретичним оксюмороном" - поєднанням протилежних за змістом характеристик дії, "несвідомою стратегією" - сполученням, теоретичною функцією якого стає "перетворення на більш прийнятне вульгарної редукції соціальної дії до стратегічної" [1, 152].

Соціальна дія, за Бурдьє немов би і раціональна, але вона також обмежується зовнішніми по відношенню до діючого агента матеріальними умовами, представленими в концепції Бурдьє як габітус. Зосереджуючи свою увагу на афективно-символічному габітусові, Бурдьє при цьому наголошує на комплексності зовнішніх умов стратегічної дії. Актор здійснює свій вибір, враховуючи як матеріальні, так і символічні умови дії, але останні знаходяться не зовні, а всередині діючого. Однак якщо об'єкт дії розглядається як несвідомий і нематеріальний, то така дія не може бути раціональною. Проблема Бурдьє полягає в тому, що він також не може назвати таку дію і нераціональною. Вона дійсно є оксимороном, бо одна й та ж сама дія не може бути одночасно раціональною і нераціональною.

На думку англійського дослідника Е.Сейера, зазначене протиріччя виникає внаслідок небажання Бурдьє визнати існування неупереджених суджень акторів. Поняття "габітусу, стратегії поведінки створюють уявлення про соціальну дію як інструментальну, егоїстичну і аморальну, здійснюючи яку, актори або не мають ніяких власних суджень, або їх думки виявляються повністю обумовленими особистим інтересом та габітусом" [8, 409]. Не визнаючи існування неупереджених суджень, Бурдьє тим самим ставить під сумнів власну теорію, її здатність адекватно відображати реальність, оскільки і його думки опиняються наперед обумовленими. Лише визнавши існування неупереджених суджень, можна вести розмову про будь-яку теоретичну і практичну спроможність соціологічної концепції Бурдьє.

Прикладом таких суджень можуть стати оцінка споживної вартості об'єктів, естетичні та моральні судження. Так, всі об'єкти мають безпосередню цінність або споживну вартість, що визначається їх якістю, практичністю, зручністю і т.д. Тому необхідно відрізнити утилітарну цінність об'єкта та його мінову вартість, яка залежить від боротьби у соціальному полі. Судження про утилітарну вартість і виявляються відносно неупередженими.

Іншим прикладом неупередженості виступають естетичні судження. З точки зору Бурдьє, естетичні прихильності повністю залежать від габітусу. "Габітус лише частково визначає смак. Людина може насолоджуватися оперою і віддавати перевагу Паваротті, аніж якомусь непрофесійному співаку, не тому, що ці виконавці мають різне соціальне становище, а просто тому, що Паваротті співає краще" [8, 411].

Що ж до моральних суджень, то, якщо, йдучи за Бурдьє, визнавати детермінованість габітусом або егоїстичним розрахунком будь-якої людської дії, існування моральних почуттів, а тим більше вчинків, виявляється взагалі неможливим. Альтруїстична поведінка - відтворення в дії загальних моральних норм - стає просто неможливою в будь-якому сенсі. Оскільки для Бурдьє обмін виступає не чимось іншим, а саме прихованим викликом, не дивно, що він визначає альтруїзм як найбільш розумно замасковану форму, яку тільки може прийняти егоїзм. Отже, він відстоює позицію, що альтруїзм являє собою "стратегію другого порядку", завдання якої полягає в тому, щоб трансформувати "визначальну користь дії" в дію, метою якої стає відповідь на задоволення вимог офіційних правил.

Але якщо пригадати "Теорію моральних почуттів" А.Сміта, де захищається точка зору про те, що судження моралі або моральні почуття не залежать від егоїстичних інтересів актора або від звичаїв та нормативних установок суспільства, то виявляється, що моральний вчинок - це не лише прихований спосіб визнання, підкорення зовнішнім правилам. Характерною ознакою такої дії є те, що вона буде здійснена, незважаючи на позитивні чи негативні її наслідки для діючої особи. Таким чином, моральні судження та дії не носять інструментального характеру, а моральність не можна зводити до характеристик габітусу.

Отже, протиріччя, яке виявляється в концепції Бурдьє у розумінні ним соціальної дії - її одночасна "раціональна нераціональність", а обумовленість габітусом поєднана із раціональним розрахунком - вказує на неспроможність синтетичної теоретичної побудови французького соціолога. Хоча протиріччя і виступає одним із елементів діалектики, але чи можна вести розмову про застосування Бурдьє діалектичних принципів у його соціологічній концепції? На думку американського дослідника Дж.Потера, "там (в концепції П.Бурдьє), де Дж.Александр бачить логічне протиріччя і спрощення, необхідно побачити опис онтологічно стратифікованої комплексної реальності, поясненої діалектично" [6, 240]. Дійсно, однією із ознак діалектичного способу мислення є розгляд речей з точки зору розвитку, одним із елементів якого є протиріччя. Але поєднання протилежностей, протилежних тенденцій, не є механічним поєднанням двох уявлень, понять про ізольовані між собою протилежні сторони того чи іншого протиріччя. Не еkleктичне додавання одних та інших, але розгляд цих тенденцій у діалектичному взаємозв'язку і запереченні на ґрунті спільної для них основи, пізнання речі як єдності суперечливих тенденцій, як внутрішнього цілого, хоча і розділеного на протилежні частини, може дати істину. Отже, не завжди там, де виникає протиріччя, наявна діалектика. Те, що Бурдьє розкриває суперечливість людської практики, наголошує на раціонально/нераціональних її характеристиках, ще не означає застосування діалектичних принципів. У нього спостерігається формально-логічне розуміння суперечності, що є позадіалектичним.

Габітус і стратегії поведінки, які уособлюють два різні підходи до розуміння й аналізу людської практики, дійсно суперечать один одному, але від цього формального протиріччя необхідно піднятися на більш високий рівень, побачити ці два підходи в їх єдності, знайти те, що було б спроможне поєднати в собі це протиріччя. Діалектика дає змогу розуміння дійсності в процесі, розвитку, але необхідне також цілісне сприйняття цього процесу.

Обраний Бурдьє варіант категоріального синтезу, виявився, отже, не здатним пояснити протиріччя, що були виявлені ним в процесі аналізу людської практики. Водночас, він зупиняється лише на моменті фіксації існування двох протилежностей, будучи неспроможним побачити за проявом протиріччя те, що здатне їх поєднати. В зв'язку із цим, намагаючись подолати субстанціалістський спосіб мислення – схильність людського розуму до розуміння речей у сталому вигляді, французький соціолог потрапляє у пастку субстанціоналізму, не вирішуючи зазначене вище протиріччя.

Поняття габітусу, безсумнівно, розширює горизонти розуміння людської практики, але цінність його полягає не в тому, що воно поєднує два різних підходи до розуміння соціальної дії - структурний та діяльнісний. Значення поняття габітусу полягає в тому, що воно встановлює зв'язок між умовами існування, представленими об'єктивними структурами суспільства та структурами сприйняття і поведінкою людей. Проміжною ланкою цього зв'язку виступає саме габітус, як інкорпорована (засвоєна тілесно) схема дії, структурована зовнішніми умовами і водночас структуруюча поведінку індивіда структура. Особлива роль в процесі переведення умов існування у внутрішні передумови дії відведена в концепції П.Бурдьє людському тілу. Саме тіло, людська тілесність стає тією основою, яка переломлює через себе, через регулярність практик ("гімнастику тіла") зовнішні умови існування породжуючи схеми поведінки, але не автоматизовані, а ідеально підігнані під ситуацію. В цьому, без сумніву той елемент новизни соціологічної концепції П.Бурдьє, який розширює розуміння людської практики.

Однак, як ми побачили, заявлений Бурдьє синтез виявляється непереконливим. Габітус, скоріше, відкриває неусвідомлювані моменти детермінації людської поведінки соціальними структурами, прояснює зв'язок між минулим досвідом агентів та їх вчинками і діями в теперішньому часі, аніж поєднує концепції раціонального вибору із структурним примушенням. Соціальні агенти так і не отримали обіцяної свободи. Невизнання ж Бурдьє неупереджених суджень ставить під сумнів і його власну концепцію - вона також повинна бути сформована, якщо слідувати Бурдьє, під впливом його власного габітусу - з одного боку, і з раціональним розрахунком - з іншого.

Синтез, що пропонується в концепції Бурдьє, це не синтез між об'єктивними структурами та суб'єктивними діями агентів (синтез структури та дії), цей синтез можна охарактеризувати скоріше як "структур-структурний", оскільки французький соціолог намагається розкрити зв'язок між структурою зовнішніх умов існування (об'єктивні соціальні відносини) та внутрішньої структурою сприйняття (ментальною структурою), що виступає основою формування практик агентів. Але зв'язок цей у Бурдьє виявляється асиметричним - умови визначають структури сприйняття, і негнучким - соціальні відносини можуть змінюватись при незмінних ментальних структурах, викликаючи певні труднощі щодо адаптації індивідів до умов життя. Але Бурдьє не бере до уваги зворотній процес - зміни ментальних структур за умов стабільних соціальних відносин. Дійсно, як можливі такі зміни - адже в концепцію Бурдьє вони не вписуються? Ну, наприклад під впливом просвітницької діяльності праць Бурдьє та його послідовників. Ці питання залишаються поза увагою.

Висновки. Отже, категоріальний синтез розглянутий нами на прикладі понять габітусу та стратегії поведінки, що вводяться в соціологічний дискурс П.Бурдьє, вказують на пошуки сучасною соціологічною теорією адекватних засобів пояснення і опису соціальної реальності, яка все частіше розглядається як така, що знаходиться у постійному процесі становлення і відтворення. Однак, ці нові поняття не завжди спроможні адекватно вирішити і розв'язати поставлені перед ними теоретичні

завдання, у зв'язку із чим потребують ретельного перегляду та критики з позицій класичної соціологічної традиції та запитів соціальної практики тощо.

Література: 1. Alexander J.C. *Fin de siecle social theory: relativism, reduction, and the problem of reason.* – London-New York: Verso, 1995. 2. Бурдьє П. *Практический смысл.* - С.-Пб.: Алетейя, 2001. - 564 с. 3. Бурдьє П. *Fieldwork in philosophy* //Бурдьє П. *Начала.* - М.: Socio-Logos, 1994. - С. 13-57. 4. Bourdieu P. *Outline of a theory of practice.* - London: Cambridge Univ. Press, 1977. 5. Bourdieu P. *The logic of Practice.* – London: Cambridge polity press, 1990. 6. Potter G. *For Bourdieu, against Alexander: reality and reduction* // *Journal for the theory of social behavior.* - 2000. – Vol. 30. - №2. – P.229-245. 7. Ритцер Дж. *Нынешнее состояние социологической теории: новые синтезы* // *Социологическая теория сегодня.* – К.: Институт социологии, 1994 – С. 22-35. 8. Sayer A. *Bourdieu, Smith and disinterested judgement* // *The sociological review.* - 1999. – Vol.47. – №3. – P.403-432.

УДК УДК 316.4.063

Малес Л.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, к.соц.н., доц.

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ ЯК ПІЗНАВАЛЬНА СТРАТЕГІЯ В СИТУАЦІЇ ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНОСТІ СОЦІОЛОГІЧНОГО ТЕОРЕТИЗУВАННЯ

Соціокультурний аналіз як нова пізнавальна стратегія прагне віднайти себе в існуючих матрицях соціологічного теоретизування. Проте очевидно, що з часом змінюються і самі їх координати. Тож таке знаходження себе повсякчас потребує перевизначення і тому може бути визначене лише з певним наближенням. У свою чергу, ситуація соціологічного теоретико-методологічного плюралізму під впливом соціокультурного аналізу набуває нових напрямків розвитку.

Ключові слова: соціологічна теорія, соціокультурний аналіз, публічна соціологія, поліпарадигмальність.

Актуальність дослідження. Поліпарадигмальність сучасної соціологічної теорії – це питання, якщо не вирішене, то вже звичне, можна навіть сказати, що остаточно поставлене у академічному дискурсі дисципліни, актуальність якого в найближчій перспективі не зникне. З одного боку, поліпарадигмальність конституювалася з розвитку соціології у різних напрямках та стратегіях пізнання, які час од часу заявляли про себе на міжнародній арені, переживали періоди забуття чи ренесансу. Проте відомі сучасні спроби здійснення формального синтезу соціологічних парадигм шляхом означення їх як парадигм «соціальних фактів», або «соціальних дефініцій» (Дж. Рітцер) скоріш за все засвідчують про важливість пошуку більш змістовних підстав теоретичного синтезу в соціології та розробки нових стратегій соціологічного пізнання. **Метою** статті є аргументація гносеологічних засад соціокультурного аналізу як спеціалізованої пізнавальної стратегії в ситуації поліпарадигмальності соціологічного теоретизування.

Відомо, що в історії розвитку соціології ніколи не було єдності теоретичного бачення суспільства, скоріше були періоди панування однієї теорії. З іншого боку, сучасне сприйняття поліпарадигмальності соціологічного теоретизування завдячує переконливій критиці метанаративності науки модерного зразка постмодерністами.

Нині обидві ці обставини переплелися і навряд чи є сенс заперечувати існування різних за своїм пізнавальним спектром, незводимих одна до одної теоретико-методологічних засад соціологічного знання. Бібліографія даного питання теж значна, а долученню до західних дискусій вітчизняного академічного дискурсу, зокрема, сприяла стаття Петера Штомпки «Багато соціологій для одного суспільства» та збірка «Соціологічна теорія сьогодні» за редакцією Віктора Танчера [10, 9]. Тему активно підхопили і продовжують розробляти цілий ряд авторів, аналізуючи, критикуючи, гнівно відкидаючи чи апологетуючи (Ю. Качанов, А. Малінкін, А. Балог, В. Ядов).

Але поява нових концепцій, теоретико-методологічних підходів щоразу вимагає знаходження себе у багатоманітні традицій та шкіл, їх класифікацій. Того ж потребує і пізнавальна стратегія соціокультурного аналізу, що і стало завданням даного розгляду. У свою чергу, ситуація соціологічного теоретико-методологічного плюралізму під впливом соціокультурного аналізу набуває нових напрямків розвитку, переосмислюється. Звичайно, були і досі з'являються спроби подолати різність теоретико-методологічних засад соціологічного знання через побудову метатеорії: чи метатеоретизування як прелюдія до розвитку соціологічної теорії, прагнення створити когнітивну структуру (Е. Тіріак'ян, Л. Харві, Дж. Александер, Дж. Рітцер, А. Гоулднер); чи метатеоретизування для глибшого розуміння соціологічної теорії, її соціально-культурних та організаційних засад; чи метатеоретизування з метою створення об'єднаного теоретичного напрямку [9, с. 38]. По сьогодні усі